

RATIONALE AND INITIAL GUIDELINES FOR DEVELOPING A BULGARIAN OCCUPATIONAL THERAPY HANDWRITING ASSESSMENT TOOL ¹⁰

Assist. Prof. Margarita Asparuhova-Kandilarova, MSc

Department of Public Health,

University of Ruse "Angel Kanchev"

E-mail: masparuhova@uni-ruse.bg

Abstract: *The aim of this paper is to present a rationale behind the need of developing an occupation-based handwriting assessment tool designed with the Bulgarian educational context in mind and applicable for Bulgarian elementary school students. The paper gives initial guidelines for developing such an instrument based on a comparative overview of occupational therapy handwriting assessment tools existing abroad.*

Keywords: *Occupational Therapy, Handwriting Difficulties, Handwriting Assessment Tool, Inclusive Education.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Ръкописното писане е важна дейност за децата в ученическа възраст. То е неделима част от оформянето на новата идентичност на детето като ученик и играе значима роля за участието му в останалите училищни дейности. Въпреки широкото навлизане на електронните технологии в нашето ежедневие, писането на ръка все още е входът към ограмотяването на децата. Това не е случайно, тъй като освен своите предизвикателства, то има и своите неоспорими предимства. Проучване на Лонгкамп и колеги, проведено с деца в предучилищна възраст, показва, че изписването на графемите следва конкретен модел и следователно води до специфичен моторен опит, което подпомага създаването на вътрешен образец на буквата, който е едновременно и визуален, и кинестетичен, (Longcamp et al., 2005).

В страните с развита ерготерапия в училищна среда, децата с трудности в писането се насочват за консултация освен с всички останали специалисти и с ерготерапевт. Ерготерапевтите правят оценка на проблемите, свързани с писането при съответното дете, и предлагат дейности, които да адресират липсващите умения, (Owens, 2004). Писането зависи от множество както вътрешни, така и външни фактори. Вътрешните фактори включват езиковите, когнитивните, перцептивните и моторните способности на детето, а във външните фактори се включват елементите от материалната и социалната среда, (Phelps, 2012).

В своята книга "Движение и език" още през 2012 г. българският логопед и изследовател в сферата на логопедията и детското развитие Росица Йосифова с безпокойство обръща внимание, че в страните, в които е осигурена грижа за т. нар. от нея "телесна" проблематика на децата що се отнася до проблеми с устната и писмената комуникация, затрудненията на децата се адресират от екип от специалисти, докато в България логопедите се ангажират и с невропсихологична, ерготерапевтична, психомоторна, графомоторна, дори ортоптична терапия, за които не са подготвени. Както посочва Йосифова, по това време ерготерапевтичната практика у нас е едва в начален стадий на развитие, (Йосифова, 2012).

Над 10 години по-късно, повсеместната картина в България не е много по-различна по отношение на наличната ерготерапевтична подкрепа - ерготерапевтите в страната все още са малко на брой и са единици тези, които работят в училищна среда. В проведеното през 2022 г. от Катедра Обществено здраве на Русенския университет *Проучване на ролята на*

¹⁰ The research paper was presented on October 27, 2023, at the Health Promotion Section of the 2023 Online Scientific Conference co-organized by University of Ruse and Union of Scientists - Ruse. Its title in Bulgarian is: „ОБОСНОВКА И ПЪРВОНАЧАЛНИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ИНСТРУМЕНТ ЗА ЕРГОТЕРАПЕВТИЧНА ОЦЕНКА НА ПИСАНЕТО“.

ерготерапевта в приобщаващото образование са взели участие едва осем професионалисти, които споделят, че имат опит с ерготерапията в приобщаващото образование (от общо 56 членове на Асоциацията на българските ерготерапевти). Едва трима от тях обаче са назначени като ерготерапевти в образователна услуга в подкрепа на деца със СОП (РЦПППО или ЦСОП), (Минчева, под печат).

В допълнение на това, липсват адаптирани или разработени за българския контекст авторски инструменти за ерготерапевтична оценка на затрудненията с училищните дейности и по-конкретно за оценка на писането. Считаме, че създаването на подобен инструментариум е необходима стъпка, която ще улесни така необходимото навлизане на повече ерготерапевти в образователната сфера и ще подпомогне разграничаването на професията от останалите помагачи професии, както и че ще помогне на ерготерапевтите да запазят професионалната си идентичност и да докажат своето заслужено място в екипите за приобщаваща подкрепа.

В настоящата разработка ще бъдат разгледани и сравнени два инструмента за ерготерапевтична оценка на писането, използвани в чужбина, и ще бъде аргументирана необходимостта от създаването на такъв български инструмент, като и ще бъдат дадени първоначални насоки и препоръки за възможните негови цели, компоненти и приложение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сравнение между два инструмента за оценка на писането от Канада и САЩ

Първият инструмент, който ще разгледаме е McMaster Handwriting Assessment Protocol 3rd edition, (Протокол за оценка на писането на МакМастър, 3-та редакция) от 2018 г., (Pollock et al., 2018). Протоколът е разработен от екип от ерготерапевти, преподаващи в канадския университет МакМастър. В настоящата си редакция той е приложен за деца от последна група на детската градина (петгодишни в Канада) до единайсетгодишни ученици (съответно шестокласници). Протоколът се състои от няколко части: преглед на документацията на ученика, интервю с учителите и родителите (и по възможност със самото дете) относно затрудненията му, преглед на писмената продукция, наблюдение на детето по време на час или у дома, наблюдение по време на изпълнението на включените в Протокола задачи (подбрани според възрастта на детето), анализ на получената информация и поставяне на терапевтични цели, ако е необходимо. Протоколът съдържа информация, която не само насочва наблюдението на дейността писане, но и подпомага терапевтите при тяхната преценка за степента на затрудненията на учениците. За целта са включени съответните за възрастта норми за скорост и качество на изпълнение на писмените задачи и множество примери (снимки) с ученическа продукция.

Като част от Протокола се прави оценка на: работното място на ученика и постуралния му контрол, поведението и мотивацията му за работа; оценка на изпълнението на няколко задачи: преписване от работен лист и от дъската, писане под диктовка, самостоятелно писане, по време на които се наблюдават захватът на молива и силата, с която детето го държи, разположението на тетрадката и др. За всеки елемент от изследването в Протокола са приложени подробни насоки към терапевтите, като резултатите от оценката се записват и систематизират в структурирана бланка.

Вторият инструмент за оценка на писането, който ще разгледаме, е включен в наръчника *Оценки на функционалните умения, ерготерапия и кинезитерапия* и е разработен от Образователния департамент на Флорида, (BEES, 2012). В наръчника инструментът за оценка на писането се предхожда от подробен нестандартизиран инструмент за оценка на функционалните умения в образователна среда, който включва оценка на физическата среда, оценка на функционалната мобилност и самообслужването в училище, оценка на глобалната и фината моторика, на зрително-моторните умения и на преработката на сензорната информация.

Самият инструмент за оценка на писането също е нестандартизиран и е приложен за ученици от всяка възрастова група. Той изисква от терапевта да се запознае предварително с документацията на ученика и писмената му продукция, след което да наблюдава ученика в

класната стая по време на характерните за образователното/развитийното му ниво писмени задачи и да си отбележи дали изпълнението на задачите, елементите от средата и поведението на ученика са функционални или нефункционални.

Инструментът е разделен на 5 компонента, които се наблюдават и оценяват: различни аспекти на позиционирането и постуралния контрол, на фината моторика, способностите за зрителна перцепция, за сензорна преработка и за зрително-моторна интеграция, като за всеки един от петте компонента се прави обобщено заключение дали изпълнението на детето е функционално (в съответствие с развитийното му ниво, физическите и когнитивните му способности) или нефункционално (по-лошо от очакваното за развитийното му ниво, физическите и когнитивните му способности).

Това е и основната разлика между двата инструмента за оценка на писането - Протоколът на МакМастър взема за отправна точка календарната възраст на детето, докато Оценката от Флорида се базира на нивото на развитие на детето към момента на оценяването.

В основата и на двата инструмента стои подходът за оценка *отгоре-надолу* - започва се от наблюдение на дейностното изпълнение в естествена среда и постепенно се прави по-задълбочено изследване на отделните компоненти на писането и се правят предположения и изводи за причините за дейностните ограничения. Също така и при двете оценки след това може да е необходимо прилагането на допълнителни стандартизирани инструменти за ерготерапевтична оценка с цел доизясняване на същността на затрудненията.

И двата инструмента предполагат да се наблюдава детето при взаимодействието му с естествената му образователна среда и да се направи подробен анализ както на писмената продукция, така и на поведението му по време на изпълнение на задачите за писане. Последното е важен аспект от холистичния подход в ерготерапията и нещо, което обичайно се пропуска в българската образователна система. Обикновено в училище се оценяват качеството на писмена продукция и скоростта за приключване на задачата, но не се обръща внимание на по-фините аспекти от реакциите и поведението на детето, докато пише, и не се взема предвид как му се отразяват околната физическа и социална среда.

Насоки за създаването на Български инструмент за ерготерапевтична оценка на писането

Давайки насоки за създаването на инструмент за оценка на писането в български контекст, е важно да вземем предвид, че ерготерапията като помагача професия у нас все още е напълно непозната или е позната погрешно - обикновено се слага знак за равенство между ерготерапията и сензорноинтегративната терапия (и от ерготерапевтите се очаква да предложат стратегии за справяне с дисфункции в преработката на сензорната информация) и/или ерготерапията се възприема предимно като терапия за развиване на фината моторика. Тези схващания се задълбочават от склонността на редица колеги да се фокусират изцяло върху тези аспекти на ерготерапията и в действителност да прилагат подход за оценка и терапия *отдолу-нагоре* (bottom-up approach) в работата си - тоест да тръгват от липсващите или нарушените умения в посока към дейностите. Често обаче този подход е неефективен при комплексни дейности като писането, тъй като те могат да се усвояват само като се практикуват. Проучванията показват, че при изследването на затрудненията с писането е препоръчителен подходът *отгоре-надолу*, като се изследват и взаимодействията между детето, съответната задача, която то трябва да изпълни, и средата, в която то я извършва, (Klein, 2010).

Писменият език се изгражда и функционира на базата на устната реч, но едновременно с това има своя невропсихологична и анатомофизиологична организация. Той включва два процеса - четене и писане, при които участват различни равнища на езика, гнозиса (зрителен, пространствен, суксесивен, фонеман и др.) и праксиса (орален и мануален), (Ценова, 2009, по Мавлов). На пръв поглед изглежда лесно различните умения, необходими за писането, да се разпределят между отделните специалисти и логопедите, психолозите, ерготерапевтите и

останалите специалисти да се заемат с оценката и терапията на нарушенията в писането от позицията на своите области на познание и практика.

Това разделение обаче, от една страна, е невъзможно да се реализира напълно, тъй като отделните компоненти са тясно преплетени помежду си и се изискват както споделено разбиране за природата и особеностите на писмената комуникация, така и специфични познания в отделните области, а също и синхронизирана екипна работа и взаимни насоки между специалистите, за да се работи ефективно. От друга страна, ориентираният предимно към уменията подход крие риск при ерготерапевтичната оценка и подкрепя *дейността* като специфичен обект на ерготерапията да остане на заден план. Подходът за ерготерапевтична оценка *отгоре-надолу* връща фокуса върху дейността и участието в реалния житейски контекст на клиента, (Brown, 2010). Именно този подход ще залегне в основата на българския ерготерапевтичен инструмент за оценката на писането.

Желанието ни е да предоставим на българските ерготерапевти достъпен и кратък инструмент, с който да изследват мотивацията на детето да участва в дейности, свързани с писането, досегашния му опит с такива дейности, както и да структурират наблюдението си на дейностното изпълнение, така че да обхванат възможно най-голям брой детайли от взаимодействието на детето с околната среда по време на ангажирането му в писмени задачи. Моделът за анализ на дейностното изпълнение чрез изследване на взаимодействието (транзакциите) между личността - околната среда – дейността (Law et al., 1996) е добре познат на българските студенти по ерготерапия, но в реална терапевтична среда детето често се изважда от обичайния си контекст и изследването и терапията се провеждат в кабинетна среда. Тази практика е характерна и за останалите специалисти в образователната система и нейните плюсове и минуси няма да бъдат обект на коментар в момента, но така или иначе по този начин се отдалечаваме от съвременните ерготерапевтични тенденции оценката и интервенцията да бъдат дейностно-базирани и проведени в реалния контекст на клиентите, (Hartingsveldt, 2016; Минчева, 2021).

Задачата на инструмента е да подпомогне терапевта да си изгради първоначални хипотези за причините за дейностните затруднения и да набележи области за по-нататъшно по-задълбочено обследване. Считаме, че така структурираният инструмент ще подпомогне комуникацията на терапевта с останалите членове на педагогическия екип и ще заздравя връзката му на доверие с детето и неговите родители. Също така е важно инструментът да бъде компактен и лесен за попълване, а събраната информация да може бързо и ефективно да се обработва и удобно да се съхранява. От съществено значение е инструментът да бъде достъпен за широк кръг от ерготерапевти, тоест да не е необходимо продължително предварително обучение за използването му.

По-конкретно, инструментът следва да бъде подходящ за ученици от 1-ви и 2-ри клас, когато децата все още интегрират в дейности различни нови умения, свикват с новата си роля на ученици и повишените изисквания към тях, и все още нямат необходимите зрялост и опитност, за да търсят помощ при трудности и да се самокоригират ефективно.

Инструментът ще се прилага от ерготерапевт след насока за ерготерапевтична консултация от страна на педагогически или друг тип специалист, ангажиран в работата на учебното заведение, и ще се използва след заявка за ерготерапевтична оценка от страна на родителя. Насоката от педагогически или друг специалист е важна, за да се работи приоритетно и своевременно с децата, при които вече са идентифицирани затруднения с писането (считаме, че инструментариум за скрининг сред по-широката популация от ученици, както и стандартизирани инструменти за ерготерапевтична оценка би следвало да се разработят допълнително и на по-късен етап от внедряването на ерготерапевтите в образователната сфера, когато всички страни са узрели за това). Заявката от родител е ключова, за да се спази основният принцип в ерготерапията за клиент-центриран подход, според който ерготерапевтът и клиентът си партнират във всеки етап на терапевтичния процес.

Предвид изложените по-горе добри ерготерапевтични практики и съвременни тенденции в ерготерапията, предлагаме следната примерна структура и съдържание на инструмента:

1. *Формуляр с предварителна информация за затрудненията и силните страни на ученика*, събрана от учителите, родителите, други терапевти, от наличната документация и от прегледа на тетрадките и работните листове на детето;
2. *Анкета с родителите за характерните дейности на детето извън училище*, съдържаща въпроси относно тяхната честота, продължителност, мотивация и интерес на детето при участието му в тях;
3. *Полуструктуриран въпросник с ученика за това как възприема писането*, включващ информация за досегашния му опит, доколко и по какъв начин тази дейност е значима за него, мотивацията му да изпълнява тази дейност по-добре в бъдеще, какво го затруднява, от каква помощ смята, че има нужда, др.
4. *Формуляр с резултатите от проведено наблюдение на детето в час* с информация за взаимодействието му с околната физическа и социална среда, специфичното му поведение при изпълнението на различни типове задачи, др.
5. *Формуляр с обобщение, основни изводи и план за следващи стъпки*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Смятаме, че настоящата разработка убедително доказва необходимостта и ползите от разработването на български инструмент за ерготерапевтична оценка на писането, който да отговаря на посочените по-горе критерии. Подобен инструмент не само ще допринесе за развитието на ерготерапията в училищна среда, но и ще предложи липсващата към момента перспектива при изследването и терапията на затрудненията с писането при малките ученици, поставяйки в центъра тяхната гледна точка за дейността и мотивацията им за участие в нея. Едва след това могат да бъдат изследвани и останалите вътрешни и външни фактори, които затрудняват или улесняват участието им. Разработването на същинския инструмент ще бъде обект на допълнителни бъдещи разработки с активното участие на ерготерапевтичната общност в България.

REFERENCES

- Brown, T., C. Chien (2010) Top-down or Bottom-up Occupational Therapy Assessment: Which Way Do We Go?, The British Journal of Occupational Therapy, March 2010 73(3), doi: 10.4276/030802210X12682330090334.
- Bureau of Exceptional Education and Student Services (BEES), Division of Public Schools, Florida Department of Education (2012) Handwriting Assessment in "Assessments of Functional Skills. Occupational Therapy and Physical Therapy".
- Hartingsveldt, M., L. de Vries (2016) Ready for handwriting? Writing Readiness Inventory Tool In Context (WRITIC) theory - assessment – recommendations.
- Owens, L. (2004) The Effects of the Handwriting Without Tears Program on the Handwriting of Students in Inclusion Classrooms, VCU Theses and Dissertations, Paper 1121.
- Klein, S., Guiltner, V., Sollereder, P., & Cui, Y. (2010) Relationships Between Fine-Motor, Visual-Motor, and Visual Perception Scores and Handwriting Legibility and Speed. Physical & Occupational Therapy In Pediatrics, 31(1), 103–114. doi:10.3109/01942638.2010.5417.
- Law, M., B. Cooper, S. Strong, D. Stewart, P. Rigby and L. Letts (1996) The Person-Environment-Occupation Model: A Transactive Approach to Occupational Performance, Canadian Journal of Occupational Therapy, Vol. 63, Issue 1, doi: 10.1177/0008417496063001.
- Longcamp M., Zerbato-Poudou MT and Velay JL (2005) The influence of writing practice on letter recognition in preschool children: A comparison between hand-writing and typing. Acta

Psychologica 119(1): 67–79, doi:10.1016/j.actpsy.2004.10.019.

Mincheva P., L. Todorova, M. Asparuhova-Kandilarova (2021) Developing a Systematic Approach for Including Occupational Therapy in Inclusive Education, Proceedings of University of Ruse, volume 60, book 8.1., 27-31.

Mincheva P., L. Todorova, M. Asparuhova-Kandilrova (in print) Research on the Role of the Occupational Therapist in Inclusive Education (**Оригинално заглавие:** Минчева, П., Л. Тодорова, М. Аспарухова-Кандиларова (под печат) Проучване на ролята на ерготерапевта в приобщаващото образование).

Phelps, A. C. (2012), Impact of Preschool Handwriting without Tears Instruction One Year Following Intervention.

Pollock, N., J. Lockhart, K. Boehm, A. Harrower, Z. Hodgins, M. Leger, B. Blowes, K. Semple, M. Webster, L. Farhat, J. Jacobson, J. Bradley & S. Brunetti (2018) McMaster Handwriting Assessment Protocol 3rd edition.

Yosifova, R. (2012) Movement and Language. SLT Centre Romel, Sofia ISBN 978-954-9458–18-3 (**Оригинално заглавие:** Йосифова, Р. (2012) Движение и език. Логопедичен център Ромел, София, ISBN 978-954-9458–18-3).

Tsenova, Ts. (2009) Speech Therapy. Definition, Diagnosis and therapy of communication disorders, Publishing House Radar Print, Sofia, ISBN 978-954-9998-21-4 (**Оригинално заглавие:** Ценова, Ц. (2009) Логопедия. Описание, диагностика и терапия на комуникативните нарушения, Издателска къща Радар Принт, София, ISBN 978-954-9998-21-4).